

# Η Χαρτογραφία της προσφυγιάς

## Η Κοζάνη στο πρόγραμμα της Κοινωνίας των Εθνών 1924

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 και τις συμφωνίες της ανταλλαγής των πληθυσμών, ο τότε διεθνής οργανισμός της Κοινωνίας των Εθνών (ΚΤΕ), με έδρα τη Γενεύη, πρόδρομος του σημερινού ΟΗΕ, με το πρωτόκολλο του 1923, ανέλαβε μέσω μιας ανεξάρτητης διεθνούς Επιτροπής που λειτουργήσε μέχρι το 1929 να φροντίσει την εγκατάσταση των ελλήνων προσφύγων της Μικράς Ασίας στην ελληνική επικράτεια και ιδιαίτερα στο βόρειο τμήμα της. Η Κοζάνη και γενικότερα η περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας, αποτέλεσαν το κύριο “θέατρο” των δραστηριοτήτων της Επιτροπής, ως προς την απεικόνιση, την οργάνωση και τη διαχείριση του χώρου της προσφυγικής εγκατάστασης. Έχει ιδιαίτερο ιστορικό ενδιαφέρον, για την εξέλιξη της χαρτογράφησης στην Ελλάδα και των πολιτικών γης που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις, να μελετήσει κανείς την έκθεση της Επιτροπής αυτής (*L'Établissement des Réfugiés en Grèce, Société des Nations, Genève, 1926*) που αποτελεί σημαντικό τεκμήριο της νεότερης ιστορίας μας, στο θέμα των ελληνικών χαρτογραφίσεων και του κτηματολογίου. Το κείμενο που ακολουθεί, μεταφρασμένο από το γαλλικό πρωτότυπο, είναι μέρος του κεφαλαίου XIII της έκθεσης με γενικό τίτλο: “*Η απουσία κτηματολογίου και οι επακόλουθες συνέπειες. – Ανάγκη για δημιουργία του. – Τα τέσσερα στάδια δημιουργίας ενός κτηματολογίου για τις περιουσίες των προσφύγων. – Δοκιμές. – Διάφορες λύσεις που προτείνει η Επιτροπή. – Κτηματολογικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στη δυτική Μακεδονία. – Προσπάθεια χαρτογράφησης με αεροπλάνο*”.



Από τις αρχές της σύστασής της, η Επιτροπή, πεπεισμένη για τη σημασία της εγκαθίδρυσης κτηματολογίου, απευθύνθηκε στην Κυβέρνηση για να εξασφαλίσει το απαραίτητο προσωπικό. Οι τοπογραφικές υπηρεσίες του Κράτους – στρατός και υπουργείο επικοινωνιών – απορροφημένες από τις τρέχουσες εργασίες τους, δεν υπήρξαν ικανές να προμηθεύσουν το απαιτούμενο προσωπικό. Μόνο η τοπογραφική υπηρεσία του υπουργείου Γεωργίας μπόρεσε να στείλει στη Μακεδονία δώδεκα ομάδες που ξεκίνησαν να εργάζονται τον Αύγουστο του 1924.

Με τη βοήθεια προσωπικού που στρατολογήθηκε επιτόπου, προχώρησαν κατά τη διάρκεια του 1924 στη χωρομέτρηση 560.223 στρεμμάτων στις περιοχές της Θεσσαλονίκης και της Κατερίνης. Η ορθότητα της πραγματοποιημένης εργασίας είναι κατώτερη απ’ ό,τι αναμενόταν και δεν επέτρεψε παρά την κατά προσέγγιση διανομή των χαρτογραφημένων περιοχών. Από την άλλη, οι ίδιες ομάδες, απασχολημένες ιδίως με τη χωρομέτρηση των απαλλοτριωμένων ιδιοκτησιών προς όφελος των γηγενών αγροτών, δεν μπορούσαν, δεδομένης της επέκτασης αυτής της τελευταίας εργασίας, να καλύψουν ταυτόχρονα τις ανάγκες των εγκαταστάσεων [της Επιτροπής]. Εν όψει της κατάστασης αυτής, η Επιτροπή προανατολίστηκε στη δημιουργία μιας καινούργιας υπηρεσίας, ικανής να αναλάβει την ίδρυση του κτηματολογίου σε όλες τις περιοχές όπου επρόκειτο να εγκατασταθούν οριστικά οι πρόσφυγες. Συντάχθηκε πλήρες σχέδιο για την οργάνωση της υπηρεσίας αυτής. Οι προβλεπόμενες δαπάνες αφορούσαν



Τοπογραφικών σημάνσεις στη Μακεδονία, 1924.

τοπογραφικές εργασίες σε έκταση δύο ή τρεις φορές περισσότερη από αυτή που πραγματικά καταλάμβαναν οι πρόσφυγες, με τις γαίες των τελευταίων να είναι μοιρασμένες και να περιλαμβάνονται στην πλειονότητά τους σε εκτάσεις των οποίων έπρεπε να καθοριστούν με ακρίβεια τα όρια. Υπό αυτές τις συνθήκες, η συνολική δαπάνη με βάση τις κατά προσέγγιση εκτιμήσεις που έγιναν από τις υπηρεσίες της Επιτροπής έφταναν τις £250.000 έως 300.000.

Η σημασία του ποσού αυτού ως προς τα διαθέσιμα μέσα της Επιτροπής και η δυσκολία να βρεθεί το απαραίτητο προσωπικό δεν επέτρεψε ακόμα την ίδρυση σε μεγάλη έκταση του κτηματολογίου των αγροτικών ιδιοκτησιών.

### Η σχολή χωρομετρών στην Κοζάνη

Παρ’ όλα αυτά, υπήρξαν πολύ ικανοποιητικά αποτελέσματα στη δυτική Μακεδονία, όπου οι ομάδες που οργανώθηκαν από τις υπηρεσίες της Επιτροπής προχώρησαν με μεθόδους όσο το δυνατό απλοποιημένες, στην προετοιμασία ενός τελικού κτηματολογίου σε μία έκταση 300.000 στρεμμάτων περίπου. Την ίδια εποχή (1924) ιδρύθηκε στην Κοζάνη μία σχολή χωρομετρών, με σκοπό την ταχύρρυθμη δημιουργία νέων τοπογράφων. Η εκπαίδευσή τους και η διεύθυνση των πρώτων ομάδων εργασίας ανατέθηκε σε παλιούς έμπειρους αξιωματικούς της χαρτογραφικής υπηρεσίας του στρατού.

Το σύστημα εργασίας που πραγματοποιούν οι ομάδες που οργανώθηκαν [...] περιλαμβάνει αναγνώριση του πεδίου και χάραξη μιας γεωδαιτικής βάσης όσο το δυνατό κανονικής και ευθύγραμμης. Η βάση αυτή έχει μετρηθεί με ακρίβεια σε όλο της το μήκος και έχει χωριστεί σε ίσα τμήματα των [...] 100 μέτρων. Τα άκρα κάθε τμήματος έχουν σημειωθεί με σημάδια αριθμημένα και ακριβώς ευθυγραμμισμένα. Στη βάση έχουν χαραχθεί κάθετες κάθε [...] 500 μέτρα και μετά κάθε κάθετος έχει χωριστεί σε ίσα τμήματα [...]. Στη συνέχεια η ομάδα προ-



Δημοτική Χαρτοθήκη Κοζάνης [ Αρχοντικό Λαοσάνη ]

ΔΗΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ / ΚΟΒΕΝΤΑΡΕΙΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΖΑΝΗΣ / ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ: Προγραμματική Συνεργασία 2008-2010 “Οργάνωση και Ανάδειξη Δημοτικής Χαρτοθήκης Κοζάνης”. Εγκαίνιο, 11 Οκτωβρίου 2008 / Έκθεση “Η Κοζάνη στον Κόσμο των Χαρτών”, 12 Οκτωβρίου - 7 Δεκεμβρίου 2008.



Λεπτομέρεια χάρτη της Χαρτογραφικής Υπηρεσίας Στρατού του 1925.

χωράει στη χάραξη της κλειστής πολυγωνικής όδευσης, που εξαρτάται στα άκρα των καθέτων, όπως και σε συγκεκριμένα σημεία στη μέση όταν υπάρχει χώρος. Αυτή η όδευση διαμορφώνεται εύκολα και οι πλευρές της μετρούνται με μία μεταλλική μετροταινία [και ακολουθεί] πλήρης τετραγωνισμός με ισαπέχουσες [...] των 100 μέτρων σε όλη την έκταση. Στον χάρτη που προκύπτει έτσι τοποθετούνται οι λεπτομέρειες του ανάγλυφου και η διεύθυνση του βορρά. Μετά την εργασία αυτή, το έδαφος είναι χωρισμένο σε κανονικά τετράγωνα των 20 ή των 10 στρεμμάτων, που φαίνονται σε χάρτη κλίμακας 1:5000 και που τα ίδια χωρίζονται σε κανονικές ζώνες των 4 ή των 2 στρεμμάτων. Τα τετράγωνα είναι αριθμημένα και κατατάσσονται σε κατηγορίες, με τη βοήθεια αγρονόμου, σύμφωνα με την αξία της γης. Στον ίδιο χάρτη απεικονίζονται τα σπίτια, οι δρόμοι και τα ακατάλληλα για καλλιέργεια εδάφη [...].

Στη συνέχεια [γίνεται] διανομή των τεμαχίων που προκύπτουν, με τρόπο ώστε κάθε οικογένεια ή ομάδα οικογενειών του χωριού να λαμβάνει έναν αριθμό τεμαχίων των 4 ή των 2 στρεμμάτων, όπως καθορίζει η υπηρεσία εποικισμού. Οι αριθμοί των τεμαχίων εγγράφονται σε ειδικό αρχείο μαζί με το όνομα κάθε οικογένειας. Μια μεγέθυνση του χάρτη σε κλίμακα 1:1000 εκτυπώνεται σε δύο αντίγραφα για κάθε τετράγωνο και ένα αποστέλλεται στους ενδιαφερόμενους, στους οποίους ο επικεφαλής της ομάδας δείχνει επιτόπου στο έδαφος τα όρια των κλήρων, που ορίζονται επιτόπου από τους ίδιους τους αγρότες με μεγάλες πέτρες ή χαντάκια. Κατά τη διάρκεια της διανομής, ορίζεται στον χάρτη, όπως και στο έδαφος, μία έκταση 30 έως 60 στρεμμάτων, που προορίζονται για την κατασκευή της εκκλησίας, του σχολείου κλπ. και της οποίας η ιδιοκτησία ανήκει στην κοινότητα.

### Από την Κοζάνη ο πρώτος αναδασμός στην Ελλάδα

Το κόστος ανά στρέμμα που προέκυψε στη δυτική Μακεδονία όπου εφαρμόστηκε αυτό το σύστημα, δεν ξεπέρασε κατά μέσο όρο τις 3,26 δραχμές. Επιπλέον, τα αποτελέσματα που είχαμε είναι πολύ αξιολογικά και επέτρεψαν στη διοίκηση [της Επιτροπής] στην Κοζάνη να πραγματοποιήσει έναν κανονικό αναδασμό περιουσιών από τον οποίο επωφελήθηκαν πρόσφυγες και γηγενείς. Οι τελευταίοι, επιφυλακτικοί στην αρχή, προσαρμόστηκαν τελικά πρόθυμα σε αυτήν την επιχείρηση που πρώτη φορά εφαρμόστηκε στη χώρα.

Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι χάρτες που προέκυψαν δεν μπορούν να χρησιμεύσουν σε ευρύτερα αντικείμενα από αυτά



▲ Αγροτικές εγκαταστάσεις που ορίστηκαν από την "Επιτροπή".

που ανέλαβε η Επιτροπή, δεδομένου ότι η διαδικασία της αποτύπωσης δεν περιλαμβάνει τον τριγωνισμό της περιοχής. Επιπλέον, η όλη εργασία εκτελέστηκε σε πεδιάδες χωρίς υψομετρικές διαφορές, τοπογραφικές δυσκολίες και πολύπλοκα ιδιοκτησιακά καθεστώτα. Η διαδικασία που ακολουθήθηκε και η διανομή της γης σε κανονικά τετράγωνα σχήματα γίνεται όλο και πιο δύσκολη, όταν αυξάνονται οι υψομετρικές διαφορές και καθώς αντιμετωπίζονται ιδιοκτησίες γηγενών μη κανονικής μορφής που περιλαμβάνονται στην αποτυπούμενη έκταση.



Προκειμένου να λύσει το πρόβλημα σε όλο το εύρος του, η Επιτροπή εξέτασε επίσης τις προτάσεις για τοπογραφικές αποτυπώσεις με χρήση αεροπλάνου. Μία ολοκληρωμένη προσπάθεια της διαδικασίας αυτής, για όλη την εύφορη και σύνθετη περιοχή της Καρατζόβας, προετοιμάστηκε σε όλες της τις λεπτομέρειες και προκειμένου να ελαττωθούν οι δαπάνες που απαιτούνται, ζητήθηκε ένα αεροπλάνο από τη στρατιωτική αεροπορία.

Αν η πραγματοποίηση της πρότασης αποδειχθεί ότι η αποτύπωση από αεροπλάνο είναι εξίσου συμφέρουσα σε ταχύτητα και ακρίβεια όσο και σε μέσο κόστος, η από αέρα διαδικασία θα μπορούσε να ακολουθηθεί στις άλλες περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης στις οποίες έχουν εγκατασταθεί συμπαγείς ομάδες προσφύγων. Η Επιτροπή λοιπόν θα είναι σε θέση, όταν διαθέτει τις απαραίτητες πιστώσεις, να ολοκληρώσει το κτηματολόγιο και την οριστική διανομή των γαιών στους πρόσφυγες, με όποια μέθοδο αποδειχτεί ως η πλέον οικονομική και αποτελεσματική.

Υποστήριξη:

Μύρων Μυρίδης, Καθηγητής ΑΠΘ / Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ).

Μετάφραση - απόδοση - επιμέλεια:

Μαρία Παζαρή, Υποψ. δρ. ΑΠΘ. / Ευάγγελος Λιβιεράτος, Καθηγητής ΑΠΘ.

